

духовенством и верующими в XIX в. и выясняется влияние взаимоотношений на состояние социально-духовной приходской жизни, освещаются отдельные фрагменты повседневной жизни прихода и выясняются факторы, которые влияют на формирование авторитета духовенства в приходском окружении. Применение методов историзма, объективности, системности, комплексности и плюрализма, позволило провести системный анализ широкого круга разносторонних источников, которые в своей взаимосвязи дали возможность персонафицировать отдельных православных священников Уманщины, определить их место и роль в социально-духовной жизни региона, а также в общественно-политической и социально-экономической жизни XIX в. Выяснено, что главным гарантом уважения и доверия к персоне священника были незыблемые общечеловеческие ценности, в частности добро и справедливость. Это тот фактор, который способствовал повышению авторитета священнослужителя и позволял долгое время служить на одном приходе, создавая священническую династию. В таких приходах хранились семейные традиции, духовно-моральные ценности, культурно-духовные приобретения, мир и согласие.

Ключевые слова: отношения, взаимоотношения, православное духовенство, священник, приход, веряне, Уманский уезд, судебное дело.

* * *

УДК 94(477.83/.86=411.16): 329:27]“18/19”

Васьків Н. А.

кандидат історичних наук, доцент кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн, Львівський національний університет ім. Івана Франка (Україна, Львів), nazik_man@yahoo.com

УКРАЇНСЬКО–ЄВРЕЙСЬКІ ВІДНОСИНИ У ПОЛІТИЦІ ХРИСТІАНСЬКИХ СУСПІЛЬНИКІВ НАПРИКІНЦІ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЧАСОПИСУ “РУСЛАН”)

У програмах та діяльності українських політичних партій Галичини кінця XIX – початку XX ст. вагомим значення набуло єврейське питання. Поряд з ліво-радикальними національно-демократичним крилом політичних сил, єврейська проблематика перебувала у центрі уваги християнсько-суспільної течії. На сторінках газети “Руслан” галицькі консерватори намагалися з’ясувати сутність єврейського питання та визначити його вплив на формування українсько-єврейських відносин у цілому.

Ключові слова: українсько-єврейські відносини, єврейське питання, християнські суспільники, євреї, Галичина.

На зламі XIX – XX ст. вагомим значення у суспільно-політичному житті Галичини набуло єврейське питання. Це було зумовлено низкою факторів соціально-економічного та правно-політичного характеру. За наслідками конституційних перетворень у Австрійській монархії 1867 р., єврейське населення отримало громадянські права нарівні з іншими народами держави. Відтак, це вплинуло на зростання економічної та політичної активності галицького єврейства. За таких обставин, були усунуті перешкоди для інтеграції євреїв у політичне життя як Галичини так і Австро-Угорщини, загалом.

Емансипація євреїв позначилася на розстановці політичних сил, що визначали модель поведінки у міжнародних відносинах Галичини. Так, єврейське населення перебувало під впливом польських політичних сил, унаслідок чого, значна його частина, асимілювалася. У той же час, з поширенням соціалістичного та національного рухів, у єврейській громаді відбулися докорінні зміни, що вплинули на структуру галицького політикуму. За їхньої ініціативи відбувся розрив тривалої польсько-єврейської політичної співпраці, що по-суті, обіцяних результатів їдеям так і не принесла. Як наслідок, їхні представники взяли курс на зближення з українськими політичними партіями, які декларували готовність до переважання українсько-єврейських відносин. Серед них, ідеї міжнародної політичної співпраці знайшли підтримку у програмах та діяльності Русько-

Української радикальної партії (далі – РУРП), Української соціал-демократичної партії Галичини і Буковини (далі – УСДП) та Української національно-демократичної партії (далі – УНДП) [9; 10].

Незважаючи на важливість українсько-єврейської політичної співпраці, в умовах протистояння з польськими силами, ідеї міжнародного порозуміння не знайшли підтримки у галицьких москвофілів та консерваторів. Якщо москвофіли у ставленні до єврейського населення орієнтувалися на царську Росію і йшли у фарватері антисемітських проявів у європейських країнах, то християнські суспільники, попри відсутність антагоністичних закликів, намагалися дистанціюватися від політичної співпраці з євреями через відсутність відповідних програмних напрацювань. Попри те, вони значну увагу приділили як українсько-єврейським взаєминам так і єврейському питанню загалом. Це знайшло свій вияв у діяльності Католицького русько-народного союзу, заснованого 14 жовтня 1896 р. з ініціативи Олександра Барвінського і за активної підтримки митрополита Сильвестра Сембратовича [51, с. 289]. Поштовхом до його утворення стали розбіжності в поглядах між О. Барвінським та Ю. Романчуком щодо політики “нової ери” [78, с. 136].

На довірочних зборах КРНС О. Барвінський наголосив на необхідності докласти зусиль для утворення національної, політичної й економічної організації, а також дбати про національно-просвітні та економічні інтереси українського народу [54, арк. 1]. У прийнятому статуті християнські суспільники ставили за мету “[...] дбати про релігійно-моральні, народні, політичні і економічні справи руського народу в Галичині іменом же про справи руських селян і міщан, на основах католицьких” [81, арк. 1].

У програмах і діяльності КРНС вагомим місцем займала національна ідея. З цього приводу часопис “Руслан” зазначав: “При всіх переполах в розвою наша ідея національна не вмре, не загине, а скорше чи пізніше дійде до повної перемоги. Всяке нехтування національної ідеї завсїгди викликавало у нас протести, повстала серед руської суспільності більша або менша громада людей, що наново підносила понеханий і подоптаний прапор національний” [58, с. 1].

Напередодні виборів до австрійського парламенту 1897 р. християнські суспільники виступили з наступною заявою: “Католицький русько-народний Союз, стоячи на основах науки Хрестової і на ґрунті національним руським, має на цілі стремити в мирній дорозі і поступово до повного і справедливого поладження оправданих домагань народу руського і до витворення розумних та ширих відносин межі обома народами в краю” [49, с. 1].

Утім, діяльність об’єднання виявилась не тривалою. У 1901 р., після складення з себе повноважень голови КРНС Іваном Чапельським, Союз припинив своє існування [2, с. 3]. У квітні 1901 р. християнські суспільники заснували нову організацію – “Руська громада” [81, арк. 1]. Вона прагнула “[...] дбати о всесторонній розвії руського народу в Галичині і скріпленню сил у всяких напрямках, а то на народних основах і на релігійно-моральних началах” та “[...] стояти на сторожі політичних, горожанських та

національних прав і свобод, запоручених руському народові конституцією і її основними державними законами” [81, арк. 1].

У 1911 р. виразником ідей українських консерваторів став Християнсько-суспільний союз (далі – ХСС) на чолі з О. Барвінським [76, с. 9]. Ця партія передбачала “[...] практичну діяльність християнства в суспільнім напрямі з підмогою береження та пособлювання духовних і матеріальних справ християнського горожанства” [56, арк. 2]. У питанні співпраці з іншими політичними партіями християнські суспільники заявляли, що “[...] вдаватися в спілки з іншими, ненаціональними партіями ніколи не будемо” [57, арк. 4а].

Друкованим органом ХСС став часопис “Руслан”, який виходив у Львові впродовж 1897–1914 рр. Його редакторами по чергову були: Т. Барановський (1897), С. Кульчицький (1897–1898), Л. Лопатинський (1898–1907), С. Горук (1907–1914). На сторінках газети найбільш повно відображено ставлення християнських суспільників до єврейської спільноти, а також перспективу українсько-єврейського порозуміння в Галичині.

Значну увагу консерватори приділяли демографічному розвитку галицьких земель. При цьому їхня преса висловлювала занепокоєння швидким зростанням єврейського населення в Галичині. Так, за інформацією газети “Руслан”, станом на 1908 р. найбільше євреїв проживало у Львові – 43 412 осіб (29% від загальної кількості населення), а також у Кракові 25 430 (29,6%), Коломиї 16,417 (56,8%), Перемишлі 13 319 (35,2%), Бродях 11 854 (72,1%) та інших містах [73, с. 4].

Зростання чисельності євреїв у містах Галичини безпосередньо впливало на їхній маєтковий стан. Так, у 1912 р., три чверті львівських помешкань перебувало у руках євреїв [53, с. 3]. З метою запобігти подальшому зростанню єврейської власності християнські суспільники пропонували “[...] взяти ся до жидів дорогою економічної організації, пляновим викуповуванем з їх рук гуцульських полонин і взагалі всіми культурними середниками, що завели би до цілі” [8, с. 2].

Крім цього, у полі зору консерваторів перебувала велика земельна власність Галичини. Значна її частина була зосереджена в єврейських руках. Земельні маєтки єврейських депутатів Галицького сейму, таких як Арнольда Раппапорта і Генріка Колішера склали 7 491 моргів у Лиському та 6 529 морги у Дрогобицькому повітах відповідно [11, с. 2].

Серйозне занепокоєння галицьких консерваторів викликало швидке зростання кількості єврейських учнів у гімназіях Галичини, які за цим показником випереджали українців. Так, станом на 1899 р. у Бродівській та німецькій гімназії Львова навчалось відповідно 213 та 202 єврейських учнів [14, с. 3].

У Відні ці показники були ще значнішими, оскільки 16 віденських гімназій відвідувало 2 062 євреї, що складало 30,5% від загальної кількості (6 759 учнів). Що стосується вищих навчальних закладів, то станом на 1890 р. у Львівському університеті навчалось 88 євреїв, що складало 8,3% від загальної кількості студентів, а 1910 р. їхня кількість зросла до 1 358 осіб (26,8% від

загальної кількості). У Краківському університеті відсоток євреїв у вказаний період збільшився з 6% до 15,2% [29, с. 3]. У Чернівецькому університеті у 1911 р. на євреїв припадало 30% від усього студентського загалу [83, с. 3].

Завдяки зростанню чисельності єврейських учнів у школах, іудеї змогли скласти конкуренцію християнам на ринку праці. Значна їх частина була працевлаштована на залізниці, поштамті, освоїла професії учителів, лікарів, правників тощо [83, с. 3].

Порушуючи освітнє питання, християнські суспільники наголошували, що єврейські діти вчать ся читати в хедерах, а тому, на відмінну від українців, є грамотними. З огляду на це, вони закликали змалечку виховувати дітей у національному дусі. Також, консерватори намагались брати приклад з євреїв. Зокрема, вони зазначали, що єврейські діти активно відвідують публічні школи, а там, де їх не вистарчало, євреї намагались закладати власні освітні осередки [43, с. 1]. Показовим у цьому плані є звернення часопису “Руслан” до читачів з наступними словами: “[...] чи і ми дбаємо також так о просвіту свого народу, чи ми стараємо ся також о розширене промислу і торгової?” [43, с. 2].

Аналізуючи єврейське питання в Галичині, часопис “Руслан” намагався віднайти причини зростання економічної і політичної переваги євреїв. На думку Івана Липового, автора статті “Жидівська експанзія”, саме в Галичині євреї змогли сповна реалізуватися завдяки лихварській та підприємницькій діяльності, що дало їм змогу накопичити значні матеріальні ресурси. Як наслідок, вони почали масово скуповувати землі. “Недавні то ще часи, як в Сокальщині були всі села в християнських руках; а тепер уже всюди там розсілися жиди; християнських властителів почислив бись на пальцях” [52, с. 1], – констатував І. Липовий. Аналогічною була ситуація в містах, де у власності християн залишилися помешкання тільки на передмісті. Відповідальність за такий стан справ автор статті покладав на християн, оскільки “[...] они не потрафили зробити одного кроку без фактора Жиди” [52, с. 1]. Внаслідок такої діяльності євреїв значна частина селян та міщан опинилася в борговій залежності.

Значну увагу християнські суспільники приділяли питанню участі євреїв у соціал-демократичному русі як в Європі, так і в Галичині. На їхнє переконання, соціал-демократичний рух повністю перебував під впливом євреїв [35, с. 3]. З цього приводу показовою є стаття “З жидами чи з народом?”, опублікована в часописі “Руслан” 1897 р. У ній, зокрема, вказувалося: “Видячи свою зависимість від жидів, соціалісти кидають нині на своїх конгресах найбільші гроши на антисемітів і найсвятішою їх заповіддю, як показує ся, є поборювати сю, противожидівську струю” [48, с. 1–2]. Вихід з такої ситуації консерватори вбачали в тому, щоб повиганяти з “сіл тих пейзажих п’явок, що висаюють найжизневішій соки з народу, відайте дрібну торгівлю і крамарство в его власні руки, а тоді беріть ся до дальших визискувачів” [48, с. 2].

Відвертого занепокоєння в християнських суспільників викликало привласнення євреями періодичних видань як в Європі та США, так і в Російській імперії [62, с. 3–4; 34, с. 4; 12, с. 1–2]. Мало

того, станом на 1911 р. євреї володіли значним обсягом друкованої продукції в Галичині [74, с. 3]. Як наслідок, у цьому плані вони значно випереджали українців і могли серйозно впливати на громадську думку.

Загалом, галицькі консерватори розуміли вагу єврейського питання в Галичині і закликали українців спільним зусиллям протидіяти економічній перевазі євреїв. У той же час вони відкидали будь-які спроби його насильницького вирішення.

Інша справа, що в консервативних публікаціях єврейське населення характеризується як зграя шахраїв, визискувачів та лихварів [44, с. 3; 39, с. 2; 47, с. 3; 30, с. 3]. Це питання піднімав в Австрійському парламенті Анатоль Вахнянин [5, с. 1–2; 6, с. 1–2]. У свою чергу, часопис “Руслан” публікував численні статті про лихварську діяльність євреїв. В одній із них повідомлялось про випадок у Роздолі, де ШмерльКінцер, АйзекКінцер та Пейсах Роте довели до банкрутства декілька сіл в Миколаївському, Жидачівському і Стрийському повітах [75, с. 3]. До цього варто додати, що “Руслан” публікував матеріали з перебігу судових слухань про соціальні конфлікти між християнами та іудеями. Зазвичай у таких випадках симпатії були на стороні християн, а євреї наділялися рисами підступності і хитрості [7, с. 2]. Усе це дає підстави стверджувати, що до певного часу християнські суспільники були переконані у неможливості порозуміння між християнами та іудеями.

До такого висновку підштовхували читачів і “русланівські” дописи. В одному з них йшлося про випадок, що мав місце неподалік костелу св. Антонія у Львові, коли Семен Гнідий врятував єврейського хлопчика з-під коліс трамвая. За це йому погрожував батько хлопчика, котрий вимагав відшкодування за пошкоджений комірць дитячого одягу, за який, власне, і схопив С. Гнідий, коли намагався врятувати дитину [40, с. 3]. В іншому разі йшлося про те, що львівський єврей МорткоРозенберг, їдучи возом, переїхав дівчинку. Замість того, щоби надати їй допомогу, він побив єдиного свідка та намагався втекти з місця пригоди [38, с. 3]. Християнські суспільники також вказували на випадки змови між єврейськими купцями з метою зниження цін на сезонні товари. Від таких дій селяни зазнавали значних матеріальних збитків, оскільки не могли збути свій товар за ринковою ціною [42, с. 3].

На початку 1900 р. в часописі “Руслан” з’явилася низка публікацій під заголовком “Жиди між Гуцулами” [19; 20; 21; 22; 23; 24; 25; 26; 27; 28]. Зміст статей полягав у тому, що євреї незаконно заволоділи полониною місцевого господаря. Таким чином, автор статті намагався привернути увагу читачів на спосіб накопичення євреями власних статків.

Як і інші політичні сили, галицькі консерватори значну увагу приділяли проявам антисемітизму та єврейським погромам. При цьому вони намагалися виступати в ролі захисників українського селянина. Показовим є їхній протест проти постановки на сцені львівського театру, драми Івана Тогобочного “Жидівка-вихрестка”. На переконання консерваторів, у цьому творі принижено українського селянина. “Прочь з такою гидотою з нашої сцени! Она не відповідає народно культурній місії нашого театру і не повинна

поганити в наших очах нашого простолюдя, як се на жаль діє ся по українских театрах, обчислених на спекуляцію між чужою, байдужною або і злобною публікою до всего, що “хахлацке”, – писала газета “Руслан” [33, с. 3].

Головною причиною єврейських погромів християнські суспільники вважали “[...] безвихідне, сумне і дуже сумне економічне положення стану селянського в цілім краю” [13, с. 1]. На їхнє переконання, говорити про антисемітизм недоречно, оскільки єврейські погроми забезпечив семітизм у Галичині.

Поряд із цим, консерватори зазначали, що антисемітизм набув рис не тільки економічного, але й політичного характеру, оскільки євреї всіляко намагалися звеличувати себе за рахунок інших народів. Знаковою у цьому плані є стаття у часописі “Руслан” від 1897 р. під заголовком “Антисемітизм в Галичині”. У ній акцентовано увагу на тому, що в Галичині створено усі умови для поширення антисемітизму, оскільки промисел, капітал і торгівля знаходяться в руках євреїв, а їхня діяльність спрямована на економічний визиск селянства. “Крім того, маючи економічну перевагу над нами, а через те тримаючи нас в невірній залежності, жиди здеморалізували нашу суспільність до крайності. Затирають ся етичні поняття і принципи в житю публічним наших народів; захитані у нас основи сьв. віри навіть між простим людом” [2, с. 1], – констатували консерватори.

Християнські суспільники також відстежували прояви антисемітизму за межами Галичини. Це були повідомлення про єврейські погроми в Києві та Одесі. Про це свідчать агітаційні матеріали, які розповсюджувались в Одесі 1906 р. і в яких містилися заклики не вірити євреям та застосовувати проти них фізичну силу [80, арк. 65]. Внаслідок таких дій значна частина євреїв була змушена емігрувати, у тому числі і на галицькі терени [71, с. 3; 72, с. 3]. Це викликало занепокоєння в консервативному середовищі, оскільки збільшення кількості єврейського населення в Східній Галичині могло загострити українсько-єврейські взаємини [36, с. 3].

Значного суспільного резонансу набули єврейські погроми в Центральній Польщі. Їхні причини консерватори окреслили наступним чином: “Жидграбив Мазура, напуваючи єго горівкою, а Мазури пили горівку, щоби бити жиди” [77, с. 1]. Щоб не допустити подібних випадків у Галичині, вони порушували питання доцільності існування корчм по селах, оскільки їхня діяльність негативно впливала на моральний та матеріальний стан селянства [64, с. 2].

Звертали увагу консерватори і на єврейські погроми в Кишиневі, Білостоці, Румунії, Чехії та ін. [66; 45; 61; 60; 67; 37]. Для прикладу, в Румунії уряд, прагнучи позбавити населення економічної залежності від євреїв, заборонив торгівлю в неділю, внаслідок чого значну частину євреїв змушено емігрувати [15, с. 4].

Вагоме місце у діяльності християнських суспільників займав сіонізм. Варто зауважити, що до його виникнення консерватори поставилися негативно. На підтвердження такої позиції наводили слова християнського священника іудейського походження Пю Мортари. Він зазначав, що необхідно остерігатися

сіоністського руху, а також самих євреїв, оскільки цей народ є “[...] наскрізь і передусім лихварський і висисаючий соки з інших” [84, с. 1]. На підставі цього часопис “Руслан” дійшов висновку, що “[...] сіоністичного руху не можна легковажити, бо може він вложити на християнство ярмо, ярмо не лиш фізичної, але і духовної неволи” [84, с. 1].

У полі зору консерваторів був також назріваючий конфлікт між сіоністами та асиміляторами. Християнські суспільники інформували громадськість про скликання у грудні 1905 р., з ініціативи Еміля Бика, з’їзд кагалів, делегати якого вимагали скасувати положення про утворення народних курій, у тому числі єврейської. Проти такого рішення виступили сіоністи, внаслідок чого виникла сутичка [4, с. 3]. Такі конфлікти були доволі частими і носили запеклий характер. Попри негативне ставлення до сіонізму, консервативна преса публікувала матеріали довідкового характеру, пов’язані зі сіоністським рухом, а також біографічні дані Т. Герця [50, с. 3].

Звертала увагу консервативна преса і на становище євреїв поза межами Галичини. Зокрема, це була інформація про виключення євреїв із лав суду присяжних у Будапешті [69, с. 3], єврейську громаду в Китаї [41, с. 4], історію євреїв у Росії [1, с. 1], визнання еміграційною комісією США “жидівського жаргону” живою єврейською мовою [65, с. 3]. На шпальтах часопису “Руслан” зустрічаються повідомлення на військову тематику, у яких йшлося про випадки втечі єврейських призовників із російського війська [18, с. 3], а також дозвіл на носіння пейсів єврейським солдатам у угорському війську [46, с. 3].

Доволі цікавим було твердження християнських суспільників, що саме євреї спровокували російсько-японську війну [17, с. 2]. Мало того, у фондах ЦДІАК України є відозва до російського народу, у якій вся провина за військові дії покладається на євреїв [79, арк. 18]. Автори відозви констатували, що під час війни євреї, підтримуючи японців, діяли проти росіян.

Галицькі консерватори також відстежували становище євреїв у Франції. Аналізуючи їхню чисельність у цій країні станом на 1898 р., вони стверджували, що, незважаючи на їх незначний відсоток, четверта частина “движимого маєтку” знаходиться у власності євреїв. Відповідно “тота горстка жидів грає тепер у Франції так високу роль і чому справа Дрейфуса має так численних прихильників” [32, с. 3].

Відвертого занепокоєння в християнських суспільників викликала політична співпраця євреїв із поляками, оскільки такий союз міг бути спрямований проти українців. Так, одразу після вступу на посаду намісника Галичини Анджея Потоцького пролунало запевнення, що у майбутньому будуть недопустимі будь-які прояви антисемітизму [31, с. 3]. У цьому контексті християнські суспільники зазначали наступне: “[...] українці у Східній Галичині повинні домагати ся конечно, щоби жида, котрі живуть на їх території стояли осторонь польсько-українськоїборби. Ми їх не хочемо і не потребуємо перетягати на свою сторону і не думаємо славити ся перед світом ніякими Русинами Мойсеєвого віросповідання, але зате маємо

всяке право, щоби они живучи серед нас, не скріпляли ворожого нам табору” [31, с. 3].

Утім, попри лояльне ставлення євреїв до намісника, у 1913 р. консерватори звертали увагу на відчутну прохолоду в польсько-єврейських відносинах, оскільки євреї почали конкурувати з поляками за впливи на різні сфери діяльності [62, с. 1]. Також поляки виражали стурбованість втратою впливу на єврейський загал напередодні Першої світової війни. На підтвердження цього християнські суспільники наводили різні приклади, як-от: масове вживання єврейським населенням Коломиї німецької мови на протипагу польській [63, с. 3] чи вимоги сіоністів та соціалістів під час перепису населення зазначати розмовною мовою їдиш, а не польську чи німецьку мови [16, с. 3; 59, с. 1; 70, с. 3].

Схожа ситуація склалася у співпраці єврейських та українських політичних партій. Так, станом на 1913 р. християнські суспільники констатували, що жодних продуктивних дій у співпраці політичних партій з євреями вже не спостерігалось.

Аналізуючи єврейське питання в Галичині, консерватори дійшли висновку, що поступ єврейського населення був зумовлений спільними та злагодженими діями на шляху до поставленої мети. У цьому контексті вони вказували на відсутність таких дій в українців, що і призвело до економічної залежності. “Знають о тім всі добре, що коли в народі є згода, коли дбає о своє добро, о свої права, шанує о свою мову, держить ся своєї сьвятої Церкви і віри і гуртує ся коло неї, як пчоли коло матки, тоді є сильний і ніхто не відважить ся наставити на его права і добро, бо весь нарід повстане як оден муж і оборонить ся”, – констатували консерватори [55, арк. 1]. Завдяки взаємопідтримці єврейська спільнота в економічному і політичному плані розвивалася доволі швидкими темпами. З цього приводу в документах відзначається: “Найкращий примір маємо на жидях, що живуть між нами. Они не мають свого краю, своєї держави, розсіялись по цілімсвітї, а що кріпко держать ся своєї віри, живуть з собою в згодї, тож запанували всюди. Сталась кривда жидам в Росії, то за ними упімнуть ся жидипоселенї по всіх державах, та шлють їм поміч. Видадуть їх провідники приказ, то певно всі виповнять сей приказ”. І далі: “Жид з жидом посварить ся, але не хай католик зачіпитьжида, то ті, що посварили ся, і другі сейчас повстануть проти католика і добре дадуть ся йому в знаки”, – зазначали християнські суспільники [55, арк. 2].

Першочергового значення у формуванні суспільної свідомості християнські суспільники надавали релігії. На їхнє переконання, саме послідовники іудаїзму є прикладом об’єднавчої моделі суспільного розвитку. “Они [євреї – Н.В.] сильно придержують ся своєї віри, її заховують і приписи точно виповняють, та тим гордять ся. Перейдїм ся в їх шабаш, або в яке сьвято по містї, або в селї, де живутьжиди, а побачимо, як уміють своє шанувати, цїнити і гордितись навіть супроти нас, католиків”, – зазначали консерватори [55, арк. 2]. І далі продовжували: “В згодї, в кріпким придержуваню своєї віри, та в проворності, яку виробили собі цїлими віками, коли їх гнали з краю до краю, переслідували, лежить їх сила, так що з ними тепер числять ся у всіх державах” [55, арк. 2].

На переконання християнських суспільників, прикладом формування суспільної свідомості на основі релігії повинні стати відносини між євреями: “Жид, чи він великий богач, мільонер, чи бідний лапсердак, що трясє лахманами і торгує шматами, або сїрниками, чи учений, або тільки письменний (бо у них неписьменних нема) держить оден одного за брата, взаїмно собі помагають, бо їм так наказує їх віра, а они уміють шанувати приписи”, – стверджували консерватори [55, арк. 2].

Підсумовували роздуми про взаємовідносин між євреями християнські суспільники наступними словами: “З сего бачимо, що значить сильна віра, згода і почутє народної вартости. Як велику она має силу, але заразом, як трудно її виробити і удержати” [55, арк. 2].

Загалом, єврейське питання займало чільне місце в програмах та діяльності християнсько–суспільної течії в Галичині наприкінці XIX – початку XX ст. Позиція партії була сталою та незмінною впродовж 1896–1914 рр. Християнські суспільники прагнули мирним шляхом вирішити єврейське питання, забезпечивши тим самим безперешкодний шлях розвитку українського населення Галичини.

Для розв’язання єврейського питання християнські суспільники обрали своїм пріоритетом позбавлення економічної залежності українців від євреїв. Задля цього необхідно було запозичити способи підтримки та взаємодопомоги, які були незмінним атрибутом єврейського суспільства. За таких умов реально було уникнути економічної залежності, незважаючи на те, що євреї змогли накопичити значні матеріальні ресурси. Поряд із цим християнські суспільники вказували на доцільність бойкоту на відвідини єврейських закладів по селах, а також відмови від участі та підтримки лихварської діяльності євреїв. Це, у свою чергу, повинно було сприяти зменшенню кількості євреїв у Галичині.

Поряд із економічною складовою християнські суспільники вказували на необхідності активнішої інтеграції українців в освітній процес, оскільки в перспективі це мало позбавити євреїв можливості за рахунок низького рівня освіченості маніпулювати українцями в Галичині.

Християнські суспільники були переконані, що вирішення єврейського питання в Галичині могло розв’язати проблему відсутності політичної злагоди серед українців. Мало того, воно могло стати об’єднавчим чинником українського населення навколо спільної ідеї, виразником якої повинна була стати впливова політична сила, яка буде відстоювати національні інтереси українського народу.

Список використаних джерел

1. Автономічні струї серед народностей Західної Росії // Руслан. – 1909. – 14 (27) листопада. – Ч. 256. – С. 1.
2. Антисемітизм в Галичині // Руслан. – 1897. – 11 (23) липня. – Ч. 155. – С. 1–2.
3. Аркуша О. Український християнсько–суспільний рух у Галичині на початку XX ст.: політичне товариство “Руська громада” / Олена Аркуша // Шляхами історії. Науковий збірник історичного факультету ЛНУ ім. І.Франка на пошану професора Костянтина Кондратюка / [упор. Олексій Сухий]. – Львів, 2004. – С. 63–99.
4. Асимілятори і сїоністи // Руслан. – 1905. – 15 (28) грудня. – Ч. 278. – С. 3.
5. Бесїдапос. Нат. Вахнянина в справі лихви в Галичині

// Руслан. – 1897. – 14 (26) січня. – Ч. 10. – С. 1–2.

6. Бесїдапос. Нат. Вахнянина в справі лихви в Галичині // Руслан. – 1897. – 15 (27) січня. – Ч. 11. – С. 1–2.

7. Борба з жидами // Руслан. – 1897. – 19 (31) липня. – Ч. 162. – С. 2.

8. Борба з жидівскою навалою // Руслан. – 1912. – 14 (1) серпня. – Ч. 183. – С. 2.

9. Васьків Н. Єврейське питання в програмах та діяльності Української соціал–демократичної партії Галичини і Буковини (1899–1914 рр.) / Назар Васьків // Аналітично–інформаційний журнал Схід. – № 6 (106) жовтень. – Донецьк, 2010. – С. 83–88.

10. Васьків Н. Єврейське питання на сторінках періодичних видань Русько–Української радикальної партії (РУРП) наприкінці XIX – на початку XX ст. / Назар Васьків // Lwów: Lustróbrazwzajemnymieszkafców Lwowawnagacjach XX–XXI wieku. Instytut sławistykipolskiej Academiinauk. / Red. naukowaK. Kotyńska. – Warszawa, 2012. – S. 97–107.

11. Велика власність в Галичині // Руслан. – 1905. – 18 (31) грудня. – Ч. 281. – С. 2.

12. Великі занедбана католиків // Руслан. – 1910. – 30 (17) листопада. – Ч. 258. – С. 1–2.

13. Галицький антисемітизм чи семітизм? // Руслан. – 1898. – 19 червня (1) липня. – Ч. 136. – С. 1.

14. Гїмназії Галичини // Руслан. – 1899. – 20 січня (1 лютого). – Ч. 15. – С. 3.

15. Еміграція Жидів з Румунії // Руслан. – 1910. – 9 грудня (26 листопада). – Ч. 266. – С. 4.

16. Жида а переписнаселеня // Руслан. – 1911. – 1 січня 1911 (19 грудня 1910). – Ч. 1. – С. 3.

17. Жида а япаньска війна // Руслан. – 1904. – 16 (29) марця. – Ч. 61. – С. 2.

18. Жида в російській армії // Руслан. – 1912. – 27 (14)липця. – Ч. 168. – С. 3.

19. Жида між Гуцулами (далі) // Руслан. – 1900. – 15 (27) січня. – Ч. 11. – С. 2–3.

20. Жида між Гуцулами (далі) // Руслан. – 1900. – 16 (28) січня. – Ч. 12. – С. 3.

21. Жида між Гуцулами (далі) // Руслан. – 1900. – 18 (30) січня. – Ч. 13. – С. 2.

22. Жида між Гуцулами (далі) // Руслан. – 1900. – 19 (31) січня. – Ч. 14. – С. 2–3.

23. Жида між Гуцулами (далі) // Руслан. – 1900. – 22 січня (3 лютого). – Ч. 17. – С. 2.

24. Жида між Гуцулами (далі) // Руслан. – 1900. – 12 (24) січня. – Ч. 8. – С. 2.

25. Жида між Гуцулами (далі) // Руслан. – 1900. – 13 (25) січня. – Ч. 9. – С. 2.

26. Жида між Гуцулами (кінець) // Руслан. – 1900. – 20 січня (1 лютого). – Ч. 15. – С. 2.

27. Жида між Гуцулами // Руслан. – 1900. – 4 (16) січня. – Ч. 2. – С. 1–2.

28. Жида між Гуцулами II // Руслан. – 1900. – 9 (21) січня. – Ч. 6. – С. 1–2.

29. Жида на галицьких університетах // Руслан. – 1913. – 30 (17) жовтня. – Ч. 242. – С. 3.

30. Жида обманці // Руслан. – 1912. – 4 мая (24 цвітня). – Ч. 99. – С. 3.

31. Жида у нового намїсника // Руслан. – 1903. – 17 (30) червня. – Ч. 135. – С. 3.

32. Жида у Франції // Руслан. – 1898. – 6 (18) лютого. – Ч. 28. – С. 3.

33. Жидівкавихрестка // Руслан. – 1901. – 5 (18) червня. – Ч. 125. – С. 3.

34. Жидівска преса // Руслан. – 1909. – 13 (26) червця. – Ч. 131. – С. 4.

35. Жидівскасциальнодемократия // Руслан. – 1898. – 19 (31) липня. – Ч. 160. – С. 3.

36. Жидівский наїзд на Галичину // Руслан. – 1910. – 23 (10) червця. – Ч. 128. – С. 3.

37. Жидівські погроми в Румунії // Руслан. – 1907. – 9 (22) марця. – Ч. 55. – С. 2.

38. Жидівськабезличність // Руслан. – Львів. – 1901. – 17 (30) січня. – Ч. 13. – С. 3.

39. Жидівськабезличність // Руслан. – 1899. – 16 (28) грудня. – Ч. 281. – С. 2.

40. Жидівська вдячність // Руслан. – 1900. – 27 липня (9 серпня). – Ч. 168. – С. 3.

41. Жидівська громада в Китаю // Руслан. – 1906. – 19 цвітня (2 мая). – Ч. 81. – С. 4.
42. Жидівська мафія // Руслан. – 1900. – 14 (27) грудня. – Ч. 280. – С. 3.
43. Жидівські ісповідні школи в Галичині // Руслан. – 1899. – 14 (26) грудня. – Ч. 279. – С. 1–2.
44. Жидівські обманці // Руслан. – 1899. – 12 (24) марця. – Ч. 57. – С. 3.
45. Жидівські побої в Кишиневі // Руслан. – 1903. – 29 мая (11 червня). – Ч. 119. – С. 1.
46. Жидівські уступки у війську // Руслан. – 1909. – 10 (23) цвітня. – Ч. 78. – С. 3.
47. Жидівсько–дневникарська хитрість // Руслан. – 1899. – 30 грудня 1899 (11 січня 1900). – Ч. 291. – С. 3.
48. З жидами чи з народом? // Руслан. – 1897. – 19 вересня (1 жовтня). – Ч. 212. – С. 1–2.
49. Заявлене // Руслан. – 1897. – 25 лютого (9 марта). – Ч. 45. – С. 1.
50. Король сіоністів // Руслан. – 1904. – 23 червня (6 липня). – Ч. 140. – С. 3.
51. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914: На підставі споминів / Кость Левицький. – Львів: Б.В., 1926. – 432 с.
52. Липовий І. Жидівська експансія // Руслан. – 1910. – 3 марця (18 лютого). – Ч. 38. – С. 1.
53. Львів жидовіє // Руслан. – 1912. – 8 марця (24 люта). – Ч. 53. – С. 3.
54. Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаніка НАН України, відділ рукописів. – Ф. 11 (Барвінські). – Спр. 4411. Барвінський Олександр Григорович. Меморіали закритих зборів “Католицького Русько–народного Союзу”. 1896 р. – 4 арк.
55. Там само. – Спр. 5132. Лист до українського (руського) народу – стаття нестановленого автора про завдання “Християнсько–суспільного союзу”. Б/д. Б/м. – 8 арк.
56. Там само. – Спр. 5148. Статут “Християнсько–суспільного союзу”. Брошура. – Львів. – червень 1911 р. – 6 арк. Примітка: в кінці статуту 9 підписів [керівних членів управління] “Союзу”.
57. Там само. – Спр. 5153. Християнсько–Суспільний Союз. Відозва із закликом вступати до партії “Християнський–суспільний союз”. – 6 арк.
58. Наша ідея національна в Галичині і перепони її розвою // Руслан. – 1897. – 15 (27) січня. – Ч. 11. – С. 1.
59. Новий клопіт Полякам з сіоністами // Руслан. – 1902. – 13 (26) вересня. – Ч. 206. – С. 1.
60. Погром в Білімстоці // Руслан. – 1906. – 24 червня (7 липня). – Ч. 136. – С. 2.
61. Погром Жидів в Білімстоці // Руслан. – 1906. – 4 (17) червня. – Ч. 119. – С. 3.
62. Польський антисемітизм // Руслан. – 1913. – 1 марця (16 люта). – Ч. 46. – С. 1.
63. Польські жидинімчать ся // Руслан. – 1904. – 14 (27) вересня. – Ч. 207. – С. 3.
64. Практичний антисемітизм // Руслан. – 1898. – 4 (16) вересня. – Ч. 198. – С. 2.
65. Признаненациональних прав для Жидів // Руслан. – 1906. – 7 (20) червня. – Ч. 121. – С. 3.
66. Протижидівський рух в Англії // Руслан. – 1911. – 3 вересня (21) серпня. – Ч. 195. – С. 3.
67. Протижидівські погроми в Рومунії // Руслан. – 1907. – 8 (21) марця. – Ч. 54. – С. 3–4.
68. Російські газети в жидівських руках // Руслан. – 1908. – 12 (25) червня. – Ч. 198. – С. 3–4.
69. Руслан. – 1900. – 16 (29) цвітня. – Ч. 85. – С. 3.
70. Руслан. – 1902. – 20 падолиста (3 грудня). – Ч. 261. – С. 3.
71. Руслан. – 1905. – 30 жовтня (12 падолиста). – Ч. 244. – С. 3.
72. Руслан. – 1905. – 11 (23) падолиста. – Ч. 252. – С. 3.
73. Руслан. – 1908. – 5 (18) лютого. – Ч. 28. – С. 4.
74. Руслан. – 1911. – 15 (2) вересня. – Ч. 205. – С. 3.
75. Селянські п'явки // Руслан. – 1897. – 24 цвітня (6 мая). – Ч. 91. – С. 3.
76. Сухий О. Національна ідея в програмах та діяльності українських політичних партій Галичини (кінець XIX – початок XX ст.) / Олексій Сухий. – Львів: Каменяр, 1998. – 132 с.
77. Сьвята корчма // Руслан. – 1898. – 27 серпня (8 вересня). – Ч. 191. – С. 1.
78. Терещенко Ю. Галицький консерватизм в контексті

польсько–українських відносин в Австро–Угорщині (друга половина XIX – початок XX ст.) / Юрій Терещенко // Україна і Польща – стратегічне партнерство на зламі тисячоліть. Історія. Сьогодення. Майбуття перспектива. – К., 2001. – Ч. 1. – С. 126–141.

79. Центральний державний історичний архів України у Києві. – Ф. 296. – Оп. 1. – Спр. 2. Оригінали статей о событиях общественной и политической жизни в России и за границей; о забастовках рабочих, о выступлениях крестьян, и волнениях студентов; о социал–демократической фракции в Государственной Думе; открытые письма реакционных партий царю, Столыпину, императору Вильгельму; политические памфлеты и карикатуры. 1896–1910 pp. – 438 арк.

80. Там само. – Ф. 335. – Оп. 1. – Спр. 39. Постановление об аресте и административном взыскании за агитацию к забастовке среди рабочих кожевенных заводов, изготовлении разрывных снарядов, принадлежащих к группе “анархистов–коммунистов”. 1906 р. – 278 арк.

81. Центральний державний історичний архів України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 2. – Спр. 172. Статут політичного товариства “Руська громада” у Львові. – 4 арк.

82. Там само. – Спр. 170. Статут політичного товариства під назвою Католицький Русько–Народний Союз. Львів, 1896. – 7 арк.

83. Як жидки горнуть ся до науки // Руслан. – 1911. – 31 (18) серпня. – Ч. 192. – С. 3.

84. Як належить задивляти ся на сіоністичний рух? // Руслан. – 1911. – 26 (13) жовтня. – Ч. 238. – С. 1.

References

1. Avtonomiczni strui' sered narodnostyj Zahidnoi' Rosyi' // Ruslan. – 1909. – 14 (27) lystopada. – Ch. 256. – S. 1.
2. Antysemityzm v Galychyni' // Ruslan. – 1897. – 11 (23 lypnja). – Ch. 155. – S. 1–2.
3. Arkusha O. Ukrai'ns'kyj hrystyjans'ko–susyl'nyj ruh u Galychyni na pochatku XX st.: polityчне tovarystvo “Rus'ka gromada” / Olena Arkusha // Shljahamy istorii'. Naukovyj zbirnyk istorychnogo fakul'tetu LNU im. I. Franka na poshanu profesora Kostjantyna Kondratjuka / [upor. Oleksij Suhyj]. – L'viv, 2004. – S. 63–99.
4. Asymiljatory i sioni'sty // Ruslan. – 1905. – 15 (28 grudnja). – Ch. 278. – S. 3.
5. Besi'da pos. Nat. Vahnjanyna v spravi lyhvy v Galychyni' // Ruslan. – 1897. – 14 (26) si'chnja. – Ch. 10. – S. 1–2.
6. Besi'da pos. Nat. Vahnjanyna v spravi lyhvy v Galychyni' // Ruslan. – 1897. – 15 (27) si'chnja. – Ch. 11. – S. 1–2.
7. Borba z zhydamy // Ruslan. – 1897. – 19 (31) lypnja. – Ch. 162. – S. 2.
8. Borba z zhydivskoju navaloju // Ruslan. – 1912. – 14 (1) serpnja. – Ch. 183. – S. 2.
9. Vas'kiv N. Jevrejs'ke pytannja v programah ta dijaly'nosti Ukrai'ns'koi' social–demokratychnoi' partii' Galychyni i Bukovyny (1899–1914 rr.) / Nazar Vas'kiv // Analityčno–informacijnyj zhurnal Shid. – № 6 (106) zhovten'. – Donec'k, 2010. – S. 83–88.
10. Vas'kiv N. Jevrejs'ke pytannja na storinkah periodychnyh vydan' Rus'ko–Ukrai'ns'koi' radykal'noi' partii' (RURP) naprykinci XIX – na pochatku XX st. / Nazar Vas'kiv // Lwów: Lustró obraz wzajemny mieszkańców Lwowa w narracjach XX–XXI wieku. Instytut slawistyki polskiej Akademii nauk. / Red. naukowa K. Kotyńska. – Warszawa, 2012. – S. 97–107.
11. Velyka vlasni'st' v Galychyni' // Ruslan. – 1905. – 18 (31) grudnja. – Ch. 281. – S. 2.
12. Velyki zanedbanja katolykiv // Ruslan. – 1910. – 30 (17) lystopada. – Ch. 258. – S. 1–2.
13. Galyckyj antysemityzm chy semityzm? // Ruslan. – 1898. – 19 chervnja (1) lypnja. – Ch. 136. – S. 1.
14. G'imnazji' Galychyni' // Ruslan. – 1899. – 20 si'chnja (1 ljutogo). – Ch. 15. – S. 3.
15. Emigracija Zhydiv z Rumunii' // Ruslan. – 1910. – 9 grudnja (26 lystopada). – Ch. 266. – S. 4.
16. Zhydy a perepys' naselenja // Ruslan. – 1911. – 1 si'chnja 1911 (19 grudnja 1910). – Ch. 1. – S. 3.
17. Zhydy a japan'ska vijna // Ruslan. – 1904. – 16 (29) marcja. – Ch. 61. – S. 2.
18. Zhydy v rosyjskij armii' // Ruslan. – 1912. – 27 (14) lycpja. – Ch. 168. – S. 3.
19. Zhydy mizh Guculamy (dali) // Ruslan. – 1900. – 15 (27) si'chnja. – Ch. 11. – S. 2–3.

20. Zhydy mizh Guculamy (dali) // Ruslan. – 1900. – 16 (28) si'chnja. – Ch.12. – S. 3.
21. Zhydy mizh Guculamy (dali) // Ruslan. – 1900. – 18 (30) si'chnja. – Ch.13. – S. 2.
22. Zhydy mizh Guculamy (dali) // Ruslan. – 1900. – 19 (31) si'chnja. – Ch.14. – S. 2–3.
23. Zhydy mizh Guculamy (dali) // Ruslan. – 1900. – 22 si'chnja (3 ljutogo). – Ch.17. – S. 2.
24. Zhydy mizh Guculamy (dali) // Ruslan. – 1900. – 12 (24) si'chnja. – Ch.8. – S. 2.
25. Zhydy mizh Guculamy (dali) // Ruslan. – 1900. – 13 (25) si'chnja. – Ch.9. – S. 2.
26. Zhydy mizh Guculamy (kinec') // Ruslan. – 1900. – 20 si'chnja (1 ljutogo). – Ch.15. – S. 2.
27. Zhydy mizh Guculamy // Ruslan. – 1900. – 4 (16) si'chnja. – Ch.2. – S. 1–2.
28. Zhydy mizh Guculamy II // Ruslan. – 1900. – 9 (21) si'chnja. – Ch.6. – S. 1–2.
29. Zhydy na galyc'kyh universytetah // Ruslan. – 1913. – 30 (17 zhovtnja). – Ch.242. – S. 3.
30. Zhydy obmanci // Ruslan. – 1912. – 4 maja (24 c'vitnja). – Ch.99. – S. 3.
31. Zhydy u novogo namisnyka // Ruslan. – 1903. – 17 (30) chervnja. – Ch.135. – S. 3.
32. Zhydy u Francii' // Ruslan. – 1898. – 6 (18) ljutogo. – Ch.28. – S. 3.
33. Zhydivka vyhrestka // Ruslan. – 1901. – 5 (18) chervnja. – Ch.125. – S. 3.
34. Zhydivska presa // Ruslan. – 1909. – 13 (26) chervnja. – Ch.131. – S. 4.
35. Zhydivska socyjal'na demokracija // Ruslan. – 1898. – 19 (31) lypnja. – Ch.160. – S. 3.
36. Zhydivskij nai'zd na Galychnu // Ruslan. – 1910. – 23 (10) chervnja. – Ch.128. – S. 3.
37. Zhydivski pogromy v Romunii' // Ruslan. – 1907. – 9 (22) marcja. – Ch.55. – S. 2.
38. Zhydivs'ka bezlychnist' // Ruslan. – L'viv. – 1901. – 17 (30) sichnja. – Ch.13. – S. 3.
39. Zhydivs'ka bezlychnist' // Ruslan. – 1899. – 16 (28) grudnja. – Ch.281. – S. 2.
40. Zhydivs'ka vdjachnist' // Ruslan. – 1900. – 27 lypnja (9 serpnja). – Ch.168. – S. 3.
41. Zhydivs'ka gromada v Kytaju // Ruslan. – 1906. – 19 c'vitnja (2 maja). – Ch.81. – S. 4.
42. Zhydivs'ka mafija // Ruslan. – 1900. – 14 (27) grudnja. – Ch.280. – S. 3.
43. Zhydivs'ki ispovidni' shkoly v Galychni' // Ruslan. – 1899. – 14 (26) grudnja. – Ch.279. – S. 1–2.
44. Zhydivs'ki obmanci // Ruslan. – 1899. – 12 (24) marcja. – Ch.57. – S. 3.
45. Zhydivs'ki poboi' v Kyshynevi // Ruslan. – 1903. – 29 maja (11 chervnja). – Ch.119. – S. 1.
46. Zhydivs'ki ustupy u vijsku // Ruslan. – 1909. – 10 (23) c'vitnja. – Ch.78. – S. 3.
47. Zhydivs'ko-dnevnykars'ka hytrist' // Ruslan. – 1899. – 30 grudnja 1899 (11 si'chnja 1900). – Ch.291. – S. 3.
48. Z zhydamy chy z narodom? // Ruslan. – 1897. – 19 veresnja (1 zhovtnja). – Ch.212. – S. 1–2.
49. Zajavljenje // Ruslan. – 1897. – 25 ljutogo (9 marta). – Ch.45. – S. 1.
50. Korol' sionisti'v // Ruslan. – 1904. – 23 chervnja (6 lypnja). – Ch.140. – S. 3.
51. Levyc'kyj K. Istorija politychnoi' dumky galyc'kyh ukrai'nciv 1848–1914: Na pidstavi spomyniv / Kost' Levyc'kyj. – L'viv: B.v., 1926. – 432 s.
52. Lypovyj I. Zhydivska ekspanzija // Ruslan. – 1910. – 3 marcja (18 ljutogo). – Ch.38. – S. 1.
53. L'viv zhydivije // Ruslan. – 1912. – 8 marcja (24 ljutnja). – Ch.53. – S. 3.
54. L'vivs'ka nacional'na naukova biblioteka im. V.Stefanyka NAN Ukrai'ny, viddil rukopysiv. – F. 11 (Barvins'ki). – Spr. 4411. Barvins'kyj Oleksandr Grygorovyč. Memorialy zakrytyh zboriv "Katolyc'kogo Rus'ko-narodnogo Sojuzu". 1896 r. – 4 ark.
55. Tam samo. – Spr. 5132. Lyst do ukrai'ns'kogo (rus'kogo) narodu – statta nevstanovlenogo avtora pro zavdannja "Hrystyjans'ko-suspil'nogo sojuzu". B/d. B/m. – 8 ark.
56. Tam samo. – Spr. 5148. Statut "Hrystyjans'ko-suspil'nogo sojuzu". Broshura. – L'viv. – cherven' 1911 r. – 6 ark. Prymitka: v kinci statutu 9 pidpysiv [kerivnyh chleniv upravlinnja] "Sojuzu".
57. Tam samo. – Spr. 5153. Hrystyjans'ko-suspil'nyj Sojuz. Vidozva iz zaklykom vstupaty do partii' "Hrystyjans'kyj-suspil'nyj sojuz". – 6 ark.
58. Nasha ideja nacional'na v Galychni' i perepony jei' rozvoju // Ruslan. – 1897. – 15 (27) sichnja. – Ch.11. – S. 1.
59. Novyj klopit Poljakam z sioni'stamy // Ruslan. – 1902. – 13 (26) veresnja. – Ch.206. – S. 1.
60. Pogrom v Bilimstoci' // Ruslan. – 1906. – 24 chervnja (7 lypnja). – Ch.136. – S. 2.
61. Pogrom Zhydiv v Bilimstoci' // Ruslan. – 1906. – 4 (17 chervnja). – Ch.119. – S. 3.
62. Pol'skyj antysemityzm // Ruslan. – 1913. – 1 marcja (16 ljutnja). – Ch.46. – S. 1.
63. Pol's'ki' zhydy ni'mchat' sja // Ruslan. – 1904. – 14 (27) veresnja. – Ch.207. – S. 3.
64. Praktychnyj antisemitizm // Ruslan. – 1898. – 4 (16) veresnja. – Ch.198. – S. 2.
65. Pryznanje nacyonal'nyh prav dlja Zhydiv // Ruslan. – 1906. – 7 (20) chervnja. – Ch.121. – S. 3.
66. Protzyhydivskij ruh v Anglii' // Ruslan. – 1911. – 3 veresnja (21) serpnja. – Ch.195. – S. 3.
67. Protzyhydivski pogromy v Romunii' // Ruslan. – 1907. – 8 (21) marcja. – Ch.54. – S. 3–4.
68. Rosyjski' gazety v zhydivskych rukah // Ruslan. – 1908. – 12 (25) chervnja. – Ch.198. – S. 3–4.
69. Ruslan. – 1900. – 16 (29) c'vitnja. – Ch.85. – S. 3.
70. Ruslan. – 1902. – 20 padolysta (3 grudnja). – Ch.261. – S. 3.
71. Ruslan. – 1905. – 30 zhovtnja (12 padolysta). – Ch.244. – S. 3.
72. Ruslan. – 1905. – 11 (23) padolysta. – Ch.252. – S. 3.
73. Ruslan. – 1908. – 5 (18) ljutogo. – Ch.28. – S. 4.
74. Ruslan. – 1911. – 15 (2) veresnja. – Ch.205. – S. 3.
75. Seljans'ki p'javky // Ruslan. – 1897. – 24 c'vitnja (6 maja). – Ch.91. – S. 3.
76. Suhyj O. Nacional'na ideja v programah ta dijali'nosti ukrai'ns'kyh politychnykh partij Galychni' (kinec' XIX – pochatok XX st.) / Oleksij Suhyj. – L'viv: Kamenjar, 1998. – 132 s.
77. S'vjata korchma // Ruslan. – 1898. – 27 serpnja (8 veresnja). – Ch.191. – S. 1.
78. Tereshhenko Ju. Galyc'kyj konservatyzm v konteksti pol's'ko-ukrai'ns'kyh vidnosyn v Avstro-Ugorshhyni (druga polovyna XIX – pochatok XX st.) / Jurij Tereshhenko // Ukrai'na i Pol'sha – strategichne partnerstvo na zlami tysjacholit'. Istorija. S'ogodennja. Majbutnja perspektyva. – K., 2001. – Ch.1. – S. 126–141.
79. Central'nyj derzhavnyj istorychnyj arhiv Ukrai'ny u Kyjevi. – F. 296. – Op. 1. – Spr. 2. Oryginaly statej o sobytjah obshhestvennoj i politycheskoj zhizni v Rosii i zagranicej; o zabastovkah rabochih, o vystuplenijah krest'jan, i volnenijah studentov; o social-demokraticeskoy frakcii v Gosudarstvennoj Dume; otkrytie pis'ma reakcionnyh partij carju, Stolypinu, imperatoru Vil'gel'mu; politycheskie pamflety i karikatury. 1896–1910 rr. – 438 ark.
80. Tam samo. – F. 335. – Op. 1. – Spr. 39. Postanovlenie ob areste i administrativnom visilenii za agitaciju k zabastovke sredi rabochih kozhevennyh zavodov, izgotovlenii razrivnih snarjadov, prinaldezhashhiih k gruppe "anarhistov-komunistov". 1906 r. – 278 ark.
81. Central'nyj derzhavnyj istorychnyj arhiv Ukrai'ny u L'vovi. – F. 309. – Op. 2. – Spr. 172. Statut politychnogo tovarystva "Rus'ka gromada" u L'vovi. – 4 ark.
82. Tam samo. – Spr. 170. Statut politychnogo tovarystva pid nazvoju Katolyc'kyj Rus'ko-Narodnyj Sojuz. L'viv, 1896. – 7 ark.
83. Jak zhydky gornut'sja do nauky // Ruslan. – 1911. – 31 (18) serpnja. – Ch.192. – S. 3.
84. Jak nalezhyt' zadyvljaty sja na syoni'stychnyj ruh? // Ruslan. – 1911. – 26 (13) zhovtnja. – Ch.238. – S. 1.

Vaskiv N. A., Ph.D. in History, associate professor of Department of Modern History of Foreign Countries Ivan Franko National University of Lviv (Ukraine, Lviv), nazik_man@yahoo.com

Ukrainian–Jewish relations in policy of the Christian socials at the end of 19 – the beginning of 20 century (based on the newspaper "Ruslan" materials)

The Jewish issue was one of the most important issues in the programs and activities of the Ukrainian political parties in Galicia at the end of 19 – the beginning of 20 century. Along with the radical left and national-democratic wing political forces, the Jewish problem was the focus of Christian social trends. On the pages of

the newspaper "Ruslan" Galician conservatives tried to clarify the essence of the Jewish question and to determine its effect on the formation of Ukrainian-Jewish relations in general.

Keywords: Ukrainian-Jewish relations, Jewish issues, Christian socials, Jews, Galicia.

Васкив Н. А., кандидат исторических наук, доцент кафедры новой и новейшей истории зарубежных стран, Львовский национальный университет им. Ивана Франко (Украина, Львов), nazik_man@yahoo.com

Украинско-еврейские отношения в политике христианских общественников в конце XIX – начале XX в. (по материалам газеты "Руслан")

В программах и деятельности украинских политических партий Галиции конца XIX – начала XX в. большое значение приобрел еврейский вопрос. Наряду с леворадикальным и национально-демократическим крылом политических сил, еврейская проблематика находилась в центре внимания христианско-общественного течения. На страницах газеты "Руслан" галицкие консерваторы пытались выяснить сущность еврейского вопроса и определить его влияние на формирование украинско-еврейских отношений в целом.

Ключевые слова: украинско-еврейские отношения, еврейский вопрос, христианские общественники, евреи, Галичина.

* * *

УДК 929(477):94(477)

Теплюк Л. М.
кандидат історичних наук, доцент
кафедри історії України та суспільних дисциплін,
Черкаський державний технологічний університет
(Україна, Черкаси), zhytska@ukr.net

ОСНОВНІ ВІХІ ДІЯЛЬНОСТІ ІСТОРИЧНОГО ТОВАРИСТВА НЕСТОРА–ЛІТОПИСЦЯ ТА УЧАСТЬ ВОЛОДИМИРА ІКОННИКОВА

Стаття присвячена розгляду основних етапів діяльності Історичного товариства Нестора–літописця. Характеристиці процесів створення, напрямів діяльності, заснування періодичного видання ІТНЛ. Основна увага приділяється роботі у ІТНЛ одного із його засновників та голови товариства В.Іконникова.

Ключові слова: Історичне товариство Нестора–літописця, історія, наукова діяльність, періодичне видання, формування, етапи розвитку, В.Іконников, голова товариства, вчений.

Поява перших історичних товариств в Україні стала помітним фактором розвитку і популяризації вітчизняної історичної науки. Як форма організації науки вони дістали визнання і поширення у другій половині XIX століття. Одним із них стало Історичне товариство Нестора–літописця (далі ІТНЛ) – наукове об'єднання вчених, що існувало у Києві у 1872–1931 роках. Наукова діяльність багатьох відомих українських істориків була пов'язана з діяльністю цього товариства, серед яких М. Максимович, В. Іконников, В. Антонович, Д. Багалій, О. Левицький, І. Лучицький, М. Грушевський, М. Довнар–Запольський та ін.

Метою статті є висвітлення основних етапів роботи Історичного товариства Нестора–літописця та внеску відомого історіографа, джерелознавця, киевознавця В. Іконникова у його розвиток.

Питання заснування і діяльності науково-історичних товариств привертають увагу багатьох дослідників. З'являються роботи, присвячені діяльності окремих товариств та узагальнюючі дослідження з даної теми. Окремі аспекти діяльності ІТНЛ та його засновників досліджували такі історики: М. Колесник [1], О. Гермайзе [2], Л. Баженов [3], О. Степанський [4], В. Сарбей [5], І. Войцехівська [6], В. Ульяновський [7], М. Ковальський [8], М. Василенко [9], М. Литвиненко [10] та ін. Проте питання, що стосується участі у цьому

товаристві В.Іконникова розглядалося фрагментарно або дотично до інших проблем і тому є маловивченим. Такий стан речей обумовлює необхідність дослідження внеску В. Іконникова у роботу ІТНЛ та загалом історичної науки кінця XIX – початку XX століття.

Все своє життя відомий історик, історіограф, киевознавець В. Іконников присвятив історичній науці. Багаторічна педагогічна діяльність вченого була пов'язана з середніми та вищими навчальними закладами Києва, Харкова, Одеси: 1866–1867 роках у званні приват-доцента він читав лекції з російської історії на історико-філологічному та юридичному факультетах Харківського університету; в 1867 році викладав російську історію в гімназіях Одеси, а потім в Новоросійському університеті, захистив магістерську, а згодом докторську дисертації; 1870 році був обраний екстра – ординарним професором Новоросійського, а в 1871 році – ординарним професором Університету Св. Володимира.

Утворення громадського наукового осередку, що носив ім'я Нестора–літописця, було підготовлено багаторічною роботою київських учених. Ще в 20-ті роки XIX століття тут сформувалася група красназвців у складі М. Берлінського, К. Лохвицького, Є. Болховітінова, С. Анненкова та інших, які плідно вивчали місцеву історію. Значно поживалася ця робота після відкриття у 1834 році у Києві Університету Св. Володимира. Вона була пов'язана з діяльністю М. Максимовича. В 1835 році М. Максимович виступив ініціатором створення "Тимчасового комітету розшуку старожитностей", у якому спільно працювали київські красназвці й викладачі університету. Оскільки комітет не виправдав сподівань наукової громадськості, то, за свідченням М. Максимовича, на початку 1841 року "задумано й організовано було заснування в Києві історичного товариства" [11]. Однак замість історичного товариства в травні 1843 року при київському генерал-губернаторі була заснована "Тимчасова комісія для розбору давніх актів".

У 1870 році М. Максимович знову повернувся до думки про створення науково-історичного товариства. Пізніше він склав проект статуту Київського товариства історії, старожитностей і літератури при Університету Св. Володимира (далі – КТІСЛ). Під запискою підписалися ще 9 київських учених, але реалізувати даний проект йому не вдалося через перешкоджання влади.

Натомість доцент Університету Св. Володимира І. Хрущов, знаючи про плани М. Максимовича, висунув ідею створення історичного товариства і разом з професором Київської духовної академії І. Малишевським представили проект статуту Історичного товариства Нестора–літописця. Він був затверджений 24 листопада 1872 року царським урядом [1, с. 53].

27 грудня 1872 року та 3 січня 1873 року на засіданнях Ради Товариства, до складу якого увійшли 11 членів-засновників, вирішувалися організаційні питання. В середині січня 1873 року відбулося урочисте відкриття ІТНЛ. У 1874 році затверджене ІТНЛ та відхилене царським урядом КТІСЛ злилися в єдине Історичне товариство Нестора–літописця.